

Psihosocialni konteksti medosebnih odnosov

Prof.dr. Mirjana Ule

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Zakaj so medosebni odnosi v izobraževalnem procesu pomembni

„Največje bogastvo vsake države je dober učitelj... V dobi novih tehnologij rabimo učitelja, ki spodbuja in navdušuje otroke...“ (Michael Cotter, ustanovitelj naravoslovne olimpiade v EU iz Irske v intervjuju v Sobotni prilogi)

»Tisto, kar smo mi v zadnjem času posebej kot problem zaznali, je manko znanj za obvladovanje zahtevnih socialnih relacij, med starši –otroci in šolo... Skratka, tista znanja, ki v tradicionalnem izobraževanju učiteljev niso v ospredju, kako obvladovati te zahtevne medosebne odnose, do katerih prihaja v šoli«.(izjava ravnatelja v intervjuju v okviru raziskave Goete)

„v sodobnih šolah, ko imamo opravka z vedno bolj raznoliko populacijo učencev, je izjemno težko, če ne nemogoče povezovati prenos znanja s socialnimi vidiki izobraževanja“ (izjava učitelja v okviru raziskave Goete).

Principi, na katerih temelji življenje ljudi v sodobnih družbah so nesocialni

Sodobne družbe uravnavajo trije principi:

- *princip individualizma*; vsakdo najprej poskrbi za svoje življenje in srečo, šele potem za druge,
- *princip ekonomskega racionalizma*; temelji na izračunu koristi in stroškov ter načelu ekonomske učinkovitosti,
- *princip utilitarizma*; pomeni iskanje osebnih ali splošnih koristi v vsaki situaciji.

Ti principi vsekakor zavirajo socialno in v skupnost usmerjeno življenje in delovanje.

Medosebni odnosi so najpomembnejši dejavnik kvalitete življenja

Dobri medosebni odnosi imajo lahko kompenzacijsko /terapevtsko/ razbremenilno vlogo v skupnostih, organizacijah

- Odnosi nas povezujejo z drugimi v mrežo socialnih vezi, ki presegajo omejenost posameznikovega doživljanja, razumevanja družbene realnosti;
- Preko odnosov postaja naš notranji svet inter-subjektivna stvarnost;
- V sodobnem svetu, polnem negotovosti in sprememb, potrebujemo medosebne odnose, ki blažijo napetosti, nas nagovarjajo, negujejo in ohranjajo kot človeška bitja.
- Dobri medosebni odnosi so tudi na vrhu lestvice vrednot sodobnega človeka in osrednji dejavnik kvalitete življenja

Zato je sposobnost za vzpostavljanje in vzdrževanje pozitivnih medosebnih odnosov kritična življenjska sposobnost, ki se je moramo naučiti in jo ceniti.

Konteksti odnosov

Odnos je proces, ne struktura;

- vsak trenutni odnos nosi v sebi sledi vseh prejšnjih
- trenutna dinamika odnosa vpliva na njegovo prihodnost

Socialni odnosi "potekajo", ne le "obstajajo",

- Potekajo kot komunikacijsko dogajanje, v katerem udeleženci dogajanja drug drugemu predstavljajo sami sebe, svoja videnja drug drugega in odnosa med njimi.

To dogajanje zajema:

- verbalno in neverbalno komuniciranje, poteka tako na zavedni kot nezavedni ravni,
- je namerno in spontano,
- toda v vseh primerih socialno pomenljivo in simbolno posredovano.

Sporočilna in odnosna raven komuniciranja

Vsaka komunikacijska situacija vsebuje **vsebinski in odnosni kontekst**:

- vsebinski vidik – vsebuje sporočila o zunanjem svetu
- odnosni vidik sporočil zajema občutke in čustva vezana na sporočila, pa tudi odnos do partnerjev v komunikacijski situaciji,
- odnosni vidik torej pomeni kako razumeti sporočilo glede na odnos med partnerji v komunikacijski situaciji,
- Zato ima tudi daljnoročne učinke na odnose vpletenih v komunikacijsko situacijo.
- Vzpostavlja socialno vzdušje; zaupanje ali odpor. Zato so napetosti na odnosnem nivoju bolj ogrožajoče za komunikacijsko situacijo in razmerja med udeleženci kot nestrinjanje z vsebino sporočila

Razvoj medosebnih odnosov

Vsaka interakcija še ni odnos. Razvoj odnosov je proces, ki poteka v več fazah:

- *Izbira* je proces, v katerem izberemo tiste ljudi, s katerimi si želimo stopiti v interakcijo.
- *Pogajanje* označuje stopnjo interakcije, v kateri se oblikujejo pravila odnosa in vloge partnerjev v njem. Partnerji lahko ugotovijo, da sporazum ni mogoč
- *Zavezanost* je stanje, ko se vzpostavi struktura odnosa in ko vsak od partnerjev prevzame zadolžitev, svoj del odgovornosti in skrb za nadaljnji razvoj odnosa.
- *Institucionalizacija* odnosa; sprejem pravil, norm, ritualov, ki jih privzemajo partnerji v odnosu. To zmanjša potrebo po neposrednem nadzoru...

Komplementarni in simetrični odnosi

Glede na delitev moči, odgovornosti, znanju, kompetencah:

Simetričnost in komplementarnost nista vrednostni sodbi in sta zato legitimni kategoriji

To kar je problematično v odnosih, so eskalacije v odnosih:

- *trda komplementarnost (rigidno vztrajanje v kompl.odnosu)*
- *Simetrične eskalacije („milo za drago“)*

Včasih se vzorci odnosnih komunikacij tako utrdijo, da postanejo vloge partnerjev v odnosu vedno bolj ekstremne. Govorimo o »odnosni spirali«.

Samopredstavljanje in upravljanje z vtisi

Samopredstavitev in potreba, da drugi potrdi to našo samopredstaviteljevo je pomemben del odnosnega komuniciranja

Temu pravimo tudi *upravljanje z vtisi* drug o drugem.

Eden glavnih rezultatov samopredstavljanja za posameznika je ohranjanje samospoštovanja, dostojanstva, – *ohranjanje obraza*

"*Izguba obraza*" je v metafora za izgubo spoštovanja, dostojanstva in je povezana s čustvenimi, socialnimi in moralnimi kategorijami

V naši kulturi se ta vrsta sposobnosti včasih imenuje »tenkočutnost, taktnost, slog, diplomatskost«, »socialna« ali »komunikacijska kompetentnost«.

Kako vzdržujemo podobo drug drugega v odnosih?

Obstajajo tri vrste reakcij na samopredstavitev drugega:

- *Potrditev*; »Tudi jaz te vidim tako, kot se vidiš sam/a.«
- *Zavrnitev*: »Ne vidim te takega, kot se vidiš sam.«
- *Prezrtje*: „ne vidim te“ s tem sporočimo drugemu: »Nisi toliko pomemben zame, da bi se ukvarjal s tvojo samopodobo.«

Prezrtje je pogosto je *v delovnih odnosih*, ko so v ospredju predvsem cilji in ne odnosi. Pogosto prezremo tiste, ki jih imajo podrejene v delovnem odnosu.

Značilne žrtve prezrtja so otroci, pripadniki različnih socialnih in etničnih manjšin. Ena najpomembnejših pravic je, da si viden, da si opažen, da si...

Pogosta obrambna reakcija na prezrtje pri žrtvah je, da se sami razvrednotijo, preden bi jih razvrednotili drugi npr. s samoironijo, samocinizmom

Otroci opozarjajo na svojo nevidnost z neprimernim vedenjem, motenjem, agresivnostjo

Dialektika napetosti v odnosih

Nespoštovanje pravil upravljanja z odnosi lahko privede do napetosti v odnosih...

Obstajajo pa temeljne napetosti, ki so imanentne odnosu:

- *soodvisnost nasproti avtonomiji*;
 - se spreminja v času: “trdno me drži”, „spusti me“, “pusti me samega“
- *stabilnost nasproti spremembam*
- *razkrivanjem in prikrivanjem*;
- *čustvenost nasproti instrumentalnosti*,

Upravljanje s temi napetostmi (zavestno ali nezavedno) predstavlja največji izziv in dinamiko v odnosih

Dinamični procesi v odnosu

Socialni vpliv je temeljni dinamični proces v vsakem odnosu

- Socialni vpliv je obojestranski
- Vpliv vodi v soodvisnost vpletenih v odnos
- Vpliv temelji na vrednotah, normah, pravilih delovanja

Socialna moč

- je enostranski vpliv, kjer nosilec moči vpliva na ostale
- temelji na nadzoru in prisili in vodi v odvisnost

Socialni nadzor je sredstvo za izvajanje socialne moči

Moč je koristna v komplementarnih odnosih, če je povezana z odgovornostjo in skrbjo nadrejenih, za odnos in za podrejene

Tipologija moči:

Osnovni tipi moči so:

- *moč nagrajevanj in moč kaznovanja*; moč nosilca da podeli ali odtegne nagrado
- *legitimna moč*; temelji na formalni pravici do nadzora
- *strokovna moč*; sloni na strokovnih referencah
- *referenčna moč*; utemeljena na pripravljenosti podrejenih, da sledijo nosilcu/ki moči

Kaj pomeni imeti moč, psihologija moči?

Pomeni:možnost upravljanja z odnosom; pomeni občutek, da smo akterji situacija, moč krepi samozavest

Primer: Zimbardovi eksperimenti „zaporniške situacije“

Raziskave so opozorile, da posedovanje moči pri nosilcih moči v ustreznih pogojih pripelje do prosocialnega delovanja.

Ustrezni pogoji so *etični standardi samokorekcije*, ki pri nosilcih moči pripeljejo do globjega razumevanja sebe in drugih in aktivirajo empatijo in skrb za druge in za odnos.

Kaj pa pomeni **ne** imeti moč v odnosu

Kako ljudje reagirajo, kadar so podrejeni, v submisivnih situacijah:

- najbolj pogosta posledica pritiska je *popuščanje pritisku in konformnost*
- Bolj usodna posledica je *poslušnost: "samo izpolnjujem ukaze in navodila"*
- Izguba občutka odgovornosti za svoja dejanja je najusodnejša posledica poslušnosti

Primer Milgramovi eksperimenti poslušnosti

Zaupanje kot vezivno tkivo v odnosih: »zaupaje rodi zaupanje...«

Zaupanje pripomore k hitrejšemu spreminjanju možnih v dejanske socialne odnose:

- *altruistično zaupanje* najdemo v družbah, ki v ospredje postavljajo odnosne vrednote, zadovoljstvo z življenjem
- *optimističnega zaupanja* je povezano s stabilnostjo družbenih razmer, pričakovanjem, da bo prihodnost boljša od sedanjosti, je povezano s političnimi dogodki

Zaupanje pomeni tolerantnost do različnosti

- vnaprejšnje zaupanje v »druge ljudi« pripomore k hitrejšemu spreminjanju možnih v dejanske socialne vezi
- zaupanje je visoko predvsem v družbah, ki v ospredje postavljajo odnosne vrednote, zadovoljstvo z življenjem

Zaupanje je subjektivna obramba pred negotvostmi sodobnega sveta

Zaupanje se vzpostavlja na treh nivojih:

Medosebno zaupanje:

- se vzpostavlja v neposrednih medosebnih odnosih,
- je čustven odnos, ki temelji na gotovosti, da bodo partnerji varovali integriteto drug drugega v odnosu,
- da vsi partnerji v odnosu delujejo v skupno dobro

Institucionalno zaupanje:

- je odnos do institucij, organizacij, države
- temelji na prepričanjih, da institucije delujejo v skupno dobro

Generalizirano zaupanje

- je etičen odnos, stališče do sveta kot »pravega in pravičnega«,
- zaupanje v življenje, ki daje smisel življenju

Merjenje zaupanja ljudi v Sloveniji:

Podatki primerjalnih meritev pokažejo, da je za slovenski prostor značilen nizek kapital zaupanja tako do ljudi, kot do družbenih institucij

- V European value survey iz leta 2016 je povprečje zaupanja v Sloveniji tretje najnižje med 21 državami.
- Na vprašanje: „ali večini ljudi lahko zaupamo ali menite, da je treba biti z ljudmi previden“ je Slovenija odločno nagnjena v smeri stališča: *»treba je biti zelo previden«*,
- nasprotno od Skandinavije, ki je najodločneje nagnjena k stališču *»večini ljudi lahko zaupamo«*.

To otežuje medosebne odnose v javnosti, do institucij, do avtoritet, prisotnost negativnih čustev (dvom, napetosti, jezo) in končno povzroča pesimističen odnos do življenja

Posledice izgube zaupanja

Postopna deligitimizacija socialnih institucij, predvsem tistih, ki so vezane na vsakdanji svet; zdravstva, šolstva, sodstva ;

Izguba zaupanja ljudi, da te institucije delujejo v dobro ljudi, zato konflikti z uporabniki teh institucij, iskanje alternativ

Vedno manj prostora za ustvarjanje intersubjektivnega sveta, izguba čuta odgovornosti za skupno dobro

Kot posledica umik ljudi iz javnih prostorov, politična in družbena pasivnost, skrb samo za lastno dobro, zapiranje v lastne svetov

Kot posledica občutki osamljenosti, tesnobe, strah pred prihodnostjo

Dva obraza individualizma

Posestniški individualizem; produkcija egoizma in narcisizma

- Instrumentalni altruizem, ki služi za samopromocijo družbenih elit

Refleksivni individualizem:

- skrbi za sebe brez narcisistične samozaverovanosti
- se zaveda medsebojne povezanosti in soodvisnosti
- se zaveda potrebe po sodelovanju in solidarnosti

Znotraj tega se razvija nova oblika prosocialnega delovanja, *altruistični individualizem*;

- Temelji na novih prioritetah, ki ustrezajo pozni moderni; samoorganiziranost, samoodgovornost, individualna politika vodenja življenja, ki gre vštric z odgovornostjo do soljudi, sveta in narave

„Kdor živi zase, mora živeti socialno“

Zaključek

- *„Če želimo, da bo človeštvo preživel, moramo postati dramatično bolj socialni in sočutni in to v kratkem“ (Baum, A.Fisher, J:Social Psychology, 1985)*
- *„Treba je nastopiti proti banalnosti zla in sovraštva ter vedno znova trkati na moralno odgovornost in etiko skrbi ter sočutja“ (Bauman, Z.,: Moderna in holokaust, 2006).*
- *„Pomoč drugim, empatija, sočutje, mora postati temeljna moralna obveza, ki je pred vsemi drugimi interesi“ (Beck, U.:Methamorfosis of the World, 2016).*

Literatura:

- Ule, M.: *Socialna psihologija. Analitični pristop k življenju v družbi.* Ljubljana, Založba FDV, 2009
- Ule, M.: *Psihologija komuniiciranja in medosebnih odnosov.* Ljubljana, Založba FDV, 2009